כד הקמח — אורחים

ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם (בראשית כא). ידוע כי מדת הכנסת אורחים מדה עצומה נמשכת ממדת החסד שהיא ממדותיו של הקב"ה שהוא זן ומפרנס לכל בריה ואברהם אבינו היה ראש המחזיקים שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט, והוא היה החסד ממלא מקום המדה ההיא כי מצינו בירושלמי (בראשית כו) וישמר משמרתי מאי משמרתי אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכה שלי שהרי אברהם עומד שם במקומי ושומר משמרתי, ודרשו ז"ל כי אברהם היה מחזר אחר אורחים ומביאם לביתו, שכן אמרו במדרש ארבעה פתחים היו בביתו של אברהם לארבע רוחות העולם וכל מי שנכנס בפתח זה יוצא בפתח אחר כדי שלא יתבייש מפני עוברי דרכים ולא עוד אלא שהיה מחזר אחריהם ורץ לקראתם שנאמר (שם יח) וירא וירץ לקראתם, ועליו אמר הכתוב (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד. ולכך הודיענו הכתוב הזה כי אברהם היה זהיר במדה הזו במקומו שהיה יושב שם והוא בארבע שבע והיה זן ומפרנס עוברים ושבים זהו שאמר ויטע אשל ודרשו רז"ל אשל נוטריקון אכילה שתיה לויה. ובמדרש תהלים (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו ישנים היו אומות העולם מלבא תחת השכינה ומי העירם אברהם שנאמר מי העיר ממזרח ולא תאמר זה בלבד העיר אלא אף הצדקה היתה ישנה והעירה וכיצד העיר אותה עשה פונדק ופתח לו פתחים לכל רוח והיה מקבל העוברים והשבים שנאמר ויטע אשל אמר ר' זעירא אכילה שכיבה לויה הוי אומר צדק יקראהו לרגלו. ובמדרש תנחומא ויטע אשל ר' נחמיה אומר אותיות אשל הן הן אותיות שאל היה אדם נכנס אצלו ואמר לו שאל כל מה שאתה מבקש ואני נותן לך ועשה פונדק בפרשת דרכים. ודע כי מלת אשל בפשוטה הוא אילן ולכך הזכיר בו לשון נטיעה. וכן בלשון רז"ל אשלי רברבי, וכוונו בזה לומר שדרשו במלת אשל כי המשיל הכתוב המדה העצומה הזאת של הכנסת אורחים לאילן העושה פירות כי מן המדה הזאת שהיה אברהם מחזיק בה בבאר שבע נטע לנפשו בשמים אילן שיעשה לו פירות, וכן מצינו לשון נטיעה בשמים והוא שכתוב (ישעיה כא) לנטוע שמים וליסוד ארץ לא תמצא בכל התורה כולה לשון ויטע כי אם שנים והם ויטע אשל (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן לרמוז כי המחזיק בנטיעת המדה הזו זוכה לגן עדן. וכך אמר במסרה תרי ויטע בספרא. וידוע כי המצות כלן כדמיון האילנות שעושין פירות ופירותיהן חלוקין ושונין במיניהן ועיקר האילן שהוא הקרן קיים כך המצוה יש בהן פירות בעוה"ז אבל עיקר השכר אינו אלא לעוה"ב. וזהו לפי דעתי ביאור הכתוב (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכובד. יאמר כי הפועל הנוצר תאנה מלבד השכירות שנוטל בשמירתו יש לו ריוח אחר שהוא אוכל מן הפירות בכל יום ויום וכן שומר אדוניו יכובד. כי יש מלכים שנוהגים להוליך סביבותיהם שומרים מעבדיהם ולא מפני שיפחדו כלל אלא דרך מורא ואימת מלכות. ויאמר כי זה ששומר אדוניו החשוב והגדול מלבד שהוא נוטל פרס מבית המלכות בשכר שמירתו עוד יש לו תועלת אחר שהכל יכבדוהו ויראו מפניו למורא המלך. ונשא שלמה ע"ה המשל הזה על מצותיה של תורה כי מי שנוצר את המצות מלבד עיקר השכר שהוא שמור לו לעוה"ב יאכל פריה בעוה"ז, והזכיר לשון נוצר כי הוא לשון נופל על התורה שנא' (משלי ד) נצרה כי היא חייך, וכתיב (שם כח) נוצר תורה בן מבין. ולמדנו בזה כי יש לקצת מצותיה של תורה פירות בעולם הזה והפירות חלוקים זה מזה כי יש לזה שכר אריכות ימים ולזה עושר וכבוד ולזה שכר פרי הבטן:

וכן מצינו שמצוה הזאת של הכנסת אורחים שהפרי שלה והשכר בעוה"ז הם הבנים שכל הזהיר בה זוכה לבנים שכן מצינו באברהם כי מתחלה היה עץ יבש בלא בנים ואחר שנטע נטיעה זו שהמשילה הכתוב לעץ זכה לבנים ולכך נראה לו הקב"ה במקום אילנות זהו במקום אלוני ממרא ושם בישרו המלאך שישוב עץ לח ויהיה לו בן. וכן מצינו בשונמית שקבלה את אלישע וערכה לו מטה ושלחן וכסא ומנורה כענין שכתוב (מ"ב ד) נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. אשה חשובה וחכמה היתה וכענין שכתיב (שם) ושם אשה גדולה כלומר חשובה והיו כל דבריה בחכמה ובסדר הראוי, כי הקדימה מטה לשולחן כי דרך העיף הבא מן הדרך שרוצה לשכב על המטה ולנוח יותר מן האכילה. ועל כן הזכיר מטה תחלה ואח"כ שלחן ואח"כ כסא וכבא השמש ידליקו נרות. ובברכות פירקא קמא (דף יב) נעשה נא עלית קיר קטנה רב ושמואל חד אמר עליה פרוצה היתה וקירוה וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים בשלמא למאן דאמר אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למאן דאמר עליה מאי קיר שקרוה בשלמא למ"ד עליה היינו דכתיב עלית אלא למאן דאמר אכסדרה מאי עלית מעולה שבבתים, קדוש הוא רב ושמואל חד אמר שלא עבר זבוב על שולחנו וחד אמר שלא ראה קרי מעולם מנא ידעה סדין של פשתן הציעה לו ולא ראתה בו קרי. קדוש הוא א"ר חנינא הוא קדוש ואין משרתיו קדושים שנא' (מ"ב ד) ויגש גחזי להדפה א"ר יוסי בן חנינא שדחפה בהוד יפיה. עובר עלינו תמיד א"ר יוסי בר' חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו כאלו הקריב תמידים. ועל מדה זו שהיתה בשונמית היה שכרה אתה שזכתה לבן והיה הבן נביא והיה חבקוק ויש בפרשה רמז בזה:

כל המחזיק במדה זו בהכנסת אורחים וכל מי שהוא יותר זהיר לכבדם ולשרתם הרי זה משובח ושכרו גדול. וכן דרשו ז"ל בבבא מציעא (דף פז:) פרק השוכר את הפועלים בענין אברהם כל שעשה אברהם למלאכי השרת הוא בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכל מה שעשה להם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח. כתיב (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם וכתיב בהקב"ה (במדבר יא) ויגז שלוים מן הים. באברהם כתיב ויקח חמאה וחלב ובהקב"ה כתיב (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. באברהם כתיב והוא עומד עליהם. ובהקב"ה (שם יז) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. באברהם כתיב ואברהם הולך עמם ובהקב"ה (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם ולא ע"י שליח, באברהם כתיב יוקח נא מעט מים ובהקב"ה כתיב (שם יז) והכית בצור ויצאו ממנו מים:

גדולה הכנסת אורחים שכן דרשו רז"ל בברכות פ' הרואה (ברכות דף סג:) בסופו, פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש (דברים כג) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי והלא דברים ק"ו ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמם שנא' (בראשית מז) ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך, המארח תלמידי חכמים על אחת כמה וכמה. פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא ודרש (שמואל א טו) ויאמר שאול אל הקני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב למשה אלא לצורך עצמו כך, המארח ת"ח על אחת כו"כ. פתח ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש (דה"א יג) ויברך ה' את בית עובד אדום ואת ביתו והלא דברים ק"ו ומה ארון האלהים שלא עשה לו עובד אלא שכיבד וריבץ לפניו כך, המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומהנהן על אחת כו"כ. ומה ברכה ברכו א"ר יהודה ששמונה כלותיו ילדו ששה ששה בכרס אחד. וכתיב (שם) ששים ושנים היו לו לעובד אדום. והנה הכתוב משבח ליואב בן צרויה במדה שהוא מפרנס את העניים והוא שדרש במס' סנהדרין (דף מט) פרק נגמר הדין בסופו (מ"א ב) ויקבר בביתו במדבר אטו ביתו של יואב במדבר הוא א"ר יהודה אמר רב כמדבר מה מדבר הפקר לכל אף ביתו של יואב הפקר לכל כלומר שהיה מופקר לעניים להתפרנס. ד"א כמדבר מה מדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. (דה"א יא) ויואב יחיה את שאר העיר א"ר יהודה אמר רב מונין וצחנתא טעים פריס להו פי' שאפילו לא הים אוכל אלא דגים קטנים היה נותן מהם לעניים של עירו וכן פירש"י ז"ל שם, והפסוק הזה בדברי הימים:

וכן דרשו רז"ל בפרק חלק (סנהדרין דף קג.) גדולה לגימא שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר (דברים כ"ג:ה') אשר לא קדמו אתכם. ר' יוחנן אמר מרחקת הקרובים ומקרבת הרחוקים. מרחקת הקרובים מעמון ומואב ומקרבת הרחוקים מיתרו דא"ר יוחנן בשכר (שמות ב':כ') קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו שישבו בלשכת הגזית שנאמר (דברי הימים א ב':נ"ה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים וכתיב התם (שופטים א':ט"ז) ובני קיני חותן משה, ומעלמת עין מן הרשעים ממיכה מפני מה לא מנו מיכה עם ירבעם וחביריו שאין להם חלק לעוה"ב מפני שהיתה פתו מצויה לעוברי דרכים. ושם אמרו עשן המערכה ועשן פסלו של מיכה היו מתערבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים והא למדת שגדולה לגימא שמעלמת עין מן הרשעים, גדולה לגימא שהיא משרה שכינה על נביאי הבעל מחבריה דעדו דכתיב (מלכים א י"ג:י"ח) ואמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' השיבהו אל ביתך ויאכל לחם וישתה מים כחש לו, וכתיב (שם) ויהי הם יושבים על השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו. ושגגתה עולה זדון דא"ר יהודה אמר רב אלמלא הלוה יונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נחרבה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו:

ומצינו ישעיה הנביא ע"ה שהזהירנו על מדה זו ואמר כי ענין הכנסת אורחים הוא הדבר הנבחר אצל השי"ת ומי שמחזיק בה הוא הנוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב והוא שאמר (ישעיהו נ"ח:ז') הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם, הזהיר על האדם שיחלק לרעב לחמו והוא מלשון פרוסה, ונראה כי היה לומר מלחמך כי כן כתוב טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל מלחמו ולא כל לחמו כי זה יהיה חסידות של שטות שיתן לו כל לחמו והוא ימות ברעב שהרי אמרו (ויקרא כ"ה:ל"ו) וחי אחיך עניך חייך קודמין לחיי חבירך, אבל בא לומר שאם אין לו אלא פרוסה זו שיחלקנה עמו ולכך אמר לחמך כלומר אע"פ שאין לחמך אלא פרוסה אחת תחלקנה עמו ותפרוס ידך לתת לו מחצה כשהוא בא אצלך ושואל ממך. ועניים מרודים תביא בית אם אינם באים אצלך אתה חייב לחזור אחריהם ולבקש אותם בחוץ עד שתמצאם ותביאם לביתך כי כן עשה אברהם וירא וירץ לקראתם. כי תראה ערום וכסיתו אם תמצא ביניהם ערום תכסהו כי חייב אתה ללכת בדרכי הש"י שנא' (דברים כ"ח:ט') והלכת בדרכיו מההוא מלביש ערומים אף אתה היה מלביש ערומים כי המדה הזאת ממדותיו של הקב"ה שכן מצינו שהלביש אדם וחוה שנאמר (בראשית ג':כ"א) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. וכן הזכיר איוב (איוב ל"א:י"ט-כ') אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון. אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. ואומר בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח. ומבשרך לא תתעלם, קרובים קודמין לשאר עניים וכן דרשו ז"ל את העני עמך עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנאמר עמך אותן שעמך, ויכלול עוד עמך אותם שיש להם קורבה עמך. ודרשו עוד כי יהיה בך אביון מאחד אחיך מן האב קודם לאחיך מן האם עשית כן (ישעיהו נ"ח:ט') אז תקרא וה' יענה כלומר יענה מיד ולא יתעלם לישועתך כשם שאתה אינך מתעלם מבשרך. (שם) ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ומלת בצחצחות כוללת שתי לשונות הצמא והצחות. הצמא מלשון (שם) צחה צמא ותרגום ויצמא צחי. הצחות מלשון (שיר השירים ה':י') דודי צח ואדום. וביאר הכתוב והשביע בצחצחות נפשך והשביע בריוי הצמא נפשך כי מי שהוא צמא ומרום צמאו והוא מתענג בתכלית התענוג וריוי צמא הנפש הוא תענוג האור העליון הצח, ואם כן שתי הלשונות הצמא והצחות חוזרין אחד כי ישביע הקב"ה וירוה צמא נפשו מן האור העליון הצח והבהיר ויתן לו מהלכים בין העומדים הקיימים הנצחיים (ישעיהו נ"ח:י"א) ועצמותיך יחליץ כלומר ינוחו זו מנוחת העצמות בקבר. ודרשו ז"ל א"ר אליעזר בן יעקב זו מעולה שבברכות זירוז גרמי ומכאן תיקנו לומר בשבת רצה והחליצנו ורש"י ז"ל פירש יחליץ יחזק מלשון הכתוב שאמר (דברי הימים ב ו':ט') בנך היוצא מחלציך לפי שמחזקו בחלצי', כענין אזור נא כגבר חלציך ובלעז אשפורס"ש ויונתן תרגם יזיין מן חלוצי צבא. ואמרו במדרש ועצמותיך יחלוץ יחלצך מדינה של גיהנם שנאמר (איוב ל"ו:ט"ו) יחלץ עני בעניו כלומר שעניו מצילו מדינה של גיהנם וכיון שהוא ניצל מדינה של גיהנם אז ינוח ויתעדן כמי שמתעדן בגן וזהו והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: